This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Digitized by Google

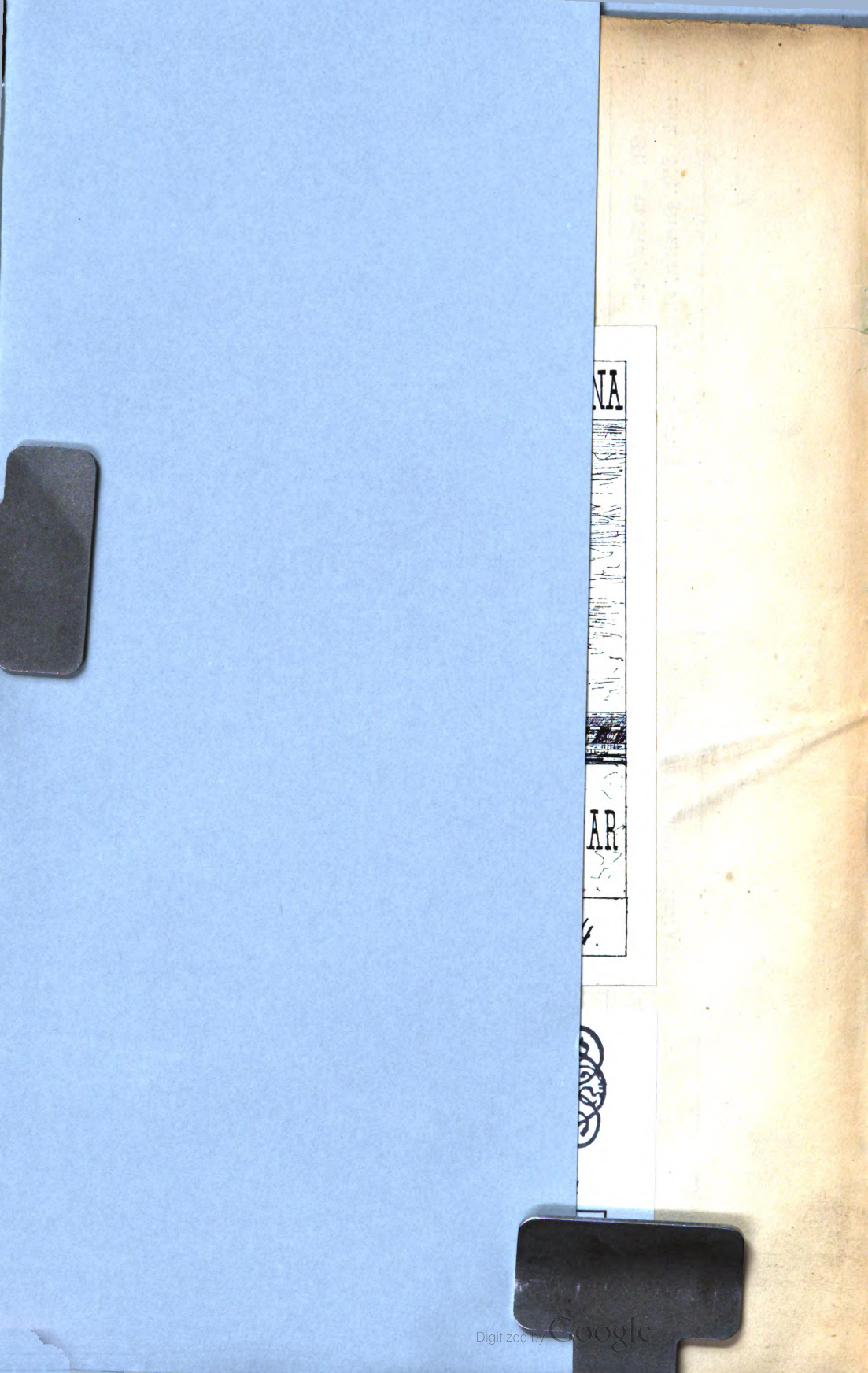

Digitized by Google

Čís. 746. Bibliotheca slovanská Beseda.

O STJEPANU GRADIĆU

I

NJEGOVIM PISMIMA DUBROVAČKOJ REPUBLICI

131254

DVIJE RIJEČI

D.RA VALTAZARA BOGIŠIĆA

SLOVANSKÁ BESEDA VE VÍDNI
KNIHOVNA SLOVANSKÉ BESEDY

U SPLJETU
BRZOTISKOM A. ZANNONI
1866.

Digitized by Google

A71043

Digitized by Google

DVIJE RIJEČI O STJEPANU GRADIĆU I NJEGOVIM PISMIMA DUBROVAČKOJ REPUBLICI.

Još božanstveni Plato tvrdjaše da zemlja na kojoj živemo, zrak u kome dišemo, hrana kojom se hranimo, ljudi s kojim smo u saobraćaju često su najbolji tumačitelji zakona naše države. Ne budući pak zakoni ništa drugo do najvjernijeg izraza ukupnoga javnog i privatnoga života jednoga naroda, možemo i mi tvrditi da ko hoće da s uspjehom prouči privatni društveni i politički ustroj toga naroda i tek njegove historije, ko hoće znati zašto je taj narod nekim pravcem udario i po njemu koračao tekom svog istoričkog razvitka a ne protivnim, zašto se je vazda mirnim zanatima bavio a rat prezirao, zašto je njegova politika uprav takova bila a ne drugačija, zašto je u izobraženju dopro a u gdječem i prešao najnaprednije narode dočim njegovi susjedi ostaše malone u prvobitnom stanju čovječje izobraženosti, — on mora najprije proučiti položaj zemlju, zagranično susjedstvo, narod i genesis njegova razvitka i druge važnije okolnosti u kojijem se nalazi; pak će tek tada shvatiti moći duh historije njegove, i političkijeh njegovijeh odnošaja.

Historija nam pokazuje mnogo primjera te razlike i to ne samo megju raznorodnijem narodima dali i megju plemenima jednoga istog naroda, dapače i megju granama jednoga istovetnog plemena. Komu je nepoznata bitna razlika političkog i socijalnog ustroja i pravca u staroj grčkoj historiji megju uglagjenim Minervinim gradom i državom sa oporim gradom i državom na Evroti? Ko nepozna razliku javnog i privatnog života megju vojničkom Spar-

Digitized by Google

tom i trgovačko-pomorskim Rhodom premda oboje pripadaše jednome i to dorskom plemenu? Ko je čitao u slovenskoj historiji povjest velikog ruskog plemena, pa primjetio nije okorjelo republikanstvo mogućega i bogatog Novgoroda i monarhizam ostalijeh ruskijeh zemalja?

Isto tako i u nas Slovena na jugu moralo je biti takovijeh razlikâ. Osobito jedna po svome prostranstvu mala zemlja u svakome je obziru ogromno različna bila od drugijeh posestrima svojijeh: ali ko podublje promotri svekolike odnošaje te zemlje i njezin razvitak pa ih uzporedi sa onijem ostalijeh suplemenica naći će da je i morala ta razlika tako veliká biti. Ta čudnovata zemlja bijaše Dubrovnik. I doista koliku različnost nalazimo ne samo u opće nego i u pojedinostima megju zavičajem slobodnoga i junačkog Crnogorskog sokola, i otadžbinom izobraženoga i razboritog ali ne manje slobodnog Dubrovčanina? Oba ta dva bratinska ogranka jednoga istovetnog stabla ljubljaše jednakom ljubavlju zlatnu slobodu, ali da bi je sačuvali ne služaše se, a i ne mogaše se služiti, jednakijem sredstvima. Svoje nepristupne planine i vrleti, neprestano napadanje varvarskog neprijatelja kao i druge okolnosti učiniše Crnogorca nepobjedimim junakom; naprotiv Dubrovčanina, pomorki položaj, tjesnoća i golotinja njegova zemljišta i razvitak cijele njegove historije, i same ga učiniše tako odličnijem mornarom i trgovcem, da mu se je ime sa osobitim poštovanjem spominjalo u cijelome poznatom svijetu.

Trgovina i promet, a osobito morska trgovina, oni su kao podloga bogatstvu i blagostanju starijeh Dubrovčana: a blagostanje, kako i drugovdje, i ovdje je bilo temelj njihovu visokom izobraženju u svakoj struci; vile bo umjetnice tek tada da se usprijatelje s jednijem narodom i da se u njegov zavičaj sasvijem udome, kad je već dopro i u materijalnom obziru do nekoga blagostanja. Mi rekosmo da je trgovina bila glavni temelj dubrovačkom bogatstvu, izobraženosti a po tomu i slobodi. To

Digitized by Google

Dubrovčani dobro uvidjoše, te zato sa svijem silam nastojaše, da taj glavni izvor a i uvjet srętnog obstojanja svoga i svoje slobode na svaki način rašire i što je više moguće obezbjede. Politici dakle dubrovačkoj svi su drugi državni obziri morali biti podregjeni obzirima svoje trgovine na kopnu i na moru. I doista vidimo da Dubrovčanima u javnijem svojijem odnošajima s drugijem državam, ništa tako na srcu ležalo nije, koliko da otvore sebi i svojoj trgovini sve to dalji put i umnože djelokrug i da joj utvrde sigurnost ugovorima i povlasticami svake vrste. Jedino ti obziri ih vodiše na sklapanje prijateljstva i ugovora u svako doba svoje historije sa državam, narodima, korporacijama, najrazličnije narodnosti, vjere, ćudorednosti i izobraženja; te ih vidimo, u isto doba, u najbližem snošenju sa najkatoličkiom rimskom stolicom i s oekumenskijem koncilijima isto kao i sa antikatoličkim Byzanciom i sa pravoslavnim srbskim vladarima — pa s druge strane i sa neprijateljima cijelog hristjanstva, sa Turcima u Aziji i Evropi, kao i s afrikanskim tako zvanim barbareškima. Kolika je pak bila njihova vještina u sklapanju tih diplomatičkih ugovora, i koliko ovi bjehu po Dubrovnik korisni, kažu nam neki uvjeti koji su najregja iznimka ondašnjega megjunarodnoga prava bili, osobito megju krstjanom i turkom 1).

Svaka država, pa bi bila ona i najmanja u svome zametku, teži k tomu da svoje zemljište što je više moguće raširi bilo silom bilo mirnim putem i tim se ojača; spekulativno oko starijeh Du-

---

1) n. p. jednim člankom ugovora sa Turcima ustanoviše da imetak i brodi država koje bi bile u ratu sa Turcima kad bi se nalazili u dubrovačkijem pristaništima imaju biti slobodni kao da neutralnoj državi pripadaju — oni dakle tim uradiše, da današnje megjunarodno pravilo: « le pavillon couvre la cargaison » u najširem smislu, bi još u srednjem vijeku i samijem turcima priznato. Povlastica koju isposlovaše od bazilejskog koncilija dade im oblast trgovati sa nehristjanskim narodima pa baš da su ovi i u ratu sa cijelim hristjanstvom.

Digitized by Google

Dubrovčana upoznalo je dobro i svoj položaj i svoju silu i silu svojih susjeda a tim i svoj zadatak, te ni pedi zemlje ne pribavi oružjem nego se zadovolji, malo zemljište, koje im je neobhodno trebalo da bi mogli življeti i državom se nazivati, pribaviti malo po malo ili kupovinom ili drugijem mirnijem načinom. Ali tomu prirodnomu nagonu rastjenja zadovoljiše oni kako mudri državnici drugim putem. Mješte prisvajati tugje zemlje oni izašiljahu mirne svoje trgovačke osvojitelje da se naseljuju po tugjim državam gdje bi im se god činilo da je važna točka svome spekulativnom djelovanju. Od tole množina dubrovačkijeh bogatih naseobinâ na istoku i zapadu, kao na Žmirnam, u Carigradu, Drenopolju, Sofiji, Plovdivu, Soluniću, Vidinu, Ruščuku Bukureštu, Skoplju, Novompazaru, Biogradu, Sarajevu, pak u Messini, Jakinu, Barletti, Genui, Florenci, Mletcima i t. d. i t. d. Ove naseobine bijahu kao komad Dubrovnika na tugjoj zemlji, kako države u državi, jer skoro svaka poveća imadijaše osim Konsula, i svoju crkvu, i svoju bolnicu pa i svoga suca, a stranke imadijahu jus appellandi samo u Dubrovnik; tako da su većinom kolonije sasvim neodvisne bile od sudbenijeh Vlasti zemlje u kojoj se nalazahu.

Da bi pak obezbjedili svoju slobodu bez koje dobro znadjahu da nikakve sreće nemože biti, ovi mudri trgovački diplomati nastojahu se koristiti taštinom ili zahvalnošću drugijeh pojačijeh država, te se i u tome tugjom materijalnom silom koristiti. S toga ih vidimo, da bi izbjegli čigovoj mudroj navali, a osohito vuhvenoga i proždrljivoga krilatog lava, koji je vazda na Dubrovnik zavidljivim okom gledio i prijetio mu propašću, tražiti čas moguće papino pokroviteljstvo, čas španjsko, čas tursko, čas ugarsko čuvajući vazda ni ovim pokroviteljem nežrtvovati svoje državno suverenstvo, i dostojanstvo svoje. Osobito o toj izvanrednoj vještini starijeh Dubrovčana jedan noviji njemački pisac ovako se izražuje: « Dubrovčani se često činiše kraljevom

Digitized by Google

začuditi koliko svojim lakim popuštanjem isto tako i svojom nepomičnom postojanošću u nijekanju ako ih je ikakav moralni uzrok na to silovao.... jer gdje je god do toga došlo da čim se čast, glas i sloboda Dubrovnika oskvrnuti i okrnjiti mogli, radije su se izlagali i najvišoj opasnosti pa i samome ratu nego da bi u tome popustili.

Države kakav je Dubrovnik bio, razumije se, da skoro najglavnija zadaća njezine uprave ima biti, da se zanima i stara tim što se za granicom dogagja, te upotrebljavajući na svoju korist sad tu sad ovu zgodu i kombinaciju, u neprestanom megju narodnom snošenju sa skoro svim državam biti; rječju: take je države glavna zadaća biti diplomatičnom — a da je zaista Dubrovnik, u podpunom smislu diplomatičnom državom bio, pokazuje nam cijela njegova historija.

131254

Koliko je pak važno za historiju take države sve što se tiče njezinih diplomatičkih odnošaja a osobito vlastita pisma samijeh ljudi koji su posrednicima bili u istim, to je svakomu poznato, o tome je dakle izlišno u opće govoriti. Ali pisma Stjepana Gradića, o kojim mi naumismo da koju progovorimo, imaju i radi toga osobitu važnost što su pisana jednim izmegju najvještijih diplomata koje je Dubrovnik imao i s toga što se odnose na važnu, premda jadnu i čemernu dobu dubrovačke kistorije.

Ali prije nego na sama pisma pregjemo neće biti zgorega ako u kratko štogod rečemo i o životu i djelovanju ovoga slavnog čovjeka.

Od oca Miha Gradića i od matere Marije Benešove rodi se naš Stjepan g. 1613 u ožujku mjesecu. Za njegova djetinstva jošter se u Dubrovniku Jezuite korporativno ne ugnijezdiše ali kao predhodnici *Collegiuma* već ih se nastani nekolicina. Megju tim pojedincima bija uprav i dva srodnika Stjepanova i to Ivan Gradić i Ignac Tudisi, a budući tada Jezuite

Digitized by Google

uprav na glasu radi svoga znanja i učenosti, nije se čuditi da je Stjepanovo prvo izobraženje bilo njima povjereno. Stjepan pak imadjaše i u Rimu jednog strica, Petra Benešu, koji u dvoru Urbana VIII imaše znatna upliva budući papinim tajnikom : ovaj pribavi našemu Stjepanu jedno mjesto u rimskom Seminariju. Netom dakle dospje u Dubrovniku pripravne nauke pregje u Rim da bi se tu i u višijem naukam uvježbao. Koliko mu tad upravo bješe godina nije izvjesno, ali se od ista znade, da je u tome zavodu proveo samo četiri godine i da je odtolen, neznam radšta, prešao u Collegium Clementinum gdje i završi svoj učenički tečaj, i to takim uspjehom da kako Appendini kaže već u 28oj godini bijaše obogaćen znanjem skoro svijeh nauka koje se za njegova doba u javnim zavodima učaše. Jeli u Rimu za svećenika rukopoložen bio ili u Dubrovniku nezna se od ista, ali se znade da imadjaše čin Archipresbytera u dubrovačkoj stolnoj crkvi, kanonikat u crkvi Sv. Jerolima u Rimu i opatstvo Sv. Kuzme i Damjana na ostrvu Pazmanu kod Zadra. Jeli ta beneficija ili barem dvoje njih ujedno imao ili zasebice i kojim su mu redom udjeljena bila, nemogu od ista opredijeliti, jer mi još svakolika njegova pisma do rukâ ne dogjoše, a u onim što imam nema o tomu ni spomena. Samo u pismu svibnja mjeseca g. 1643 pisanu, javlja dâ ga je papa imenovao opatom. Što Appendini 1) o njegovoj odsutnosti iz svoje dubrovačke residencije kaže, to bi se moglo bolje reći o njegovu opatstvu, jer do danas nemamo svjedodžbe da je on na Pazmanu dulje vremena živio dočim znamo da u Dubrovniku življaše barem od prosinca 1643 do studenoga 1648 god. a to vidimo iz njegova dopisivanja sa nekijem Nikom Rossi kanonikom Sv. Jerolima u Rimu. Po tome lako je uvidjeti da nije istina ni ono što Appendini kaže 2)

1) Notizie istorico-critiche [illegible] d. II. 139.
2) Ibid.

Digitized by Google

da pošto bi u Zadru posvećen opatom, prešavši u Dubrovnik vrati se od tole do *koji mjesec* u Rim, jer uprav tada ostade skoro pet godina u Dubrovniku otkle se je sa Rossi-om i dopisivao cijelo to vrijeme.

Iz Dubrovnika je nakon te 5 godinâ po svoj prilici prešaoopet u Rim, ali kad to uprav bi nemoženo točno označiti: prvo pismo koje zatim pisa republici (iz onijeh barem što meni do ruku dogjoše) ima datum 5og Travnja 1653. Moglo bi lako biti da je to vrijeme proživio na Pazmanu ili u Zadru. Od ove pak godine ako izuzmeno neka kratka putovanja, ostade u Rimu sve do smrti.

Iz izvora koje mi ovoga časa bi moguće upotrebiti, ne mogu naći ni godinu, kad ga je Kongregacija Indexa svojim Konsultorom imenovala: Appendini kaže da je to bilo do malo pošto se iz Dubrovnika u Rim povrati.

G. 1661. Alexandar VII imenova ga čuvarom 1) glasovite biblioteke Vatikanske, a po smrti dotadanjega praefekta toga zavoda bi njemu predata i praefektura ukazom 14 Sječnja 1682 pape Innocencija XI.

Od Gradićevijeh putovanja najznatnija su dva u Francusku. Prvi put god 1664 otide kao tajnik kardinala Flavija Chigi bratučeda pape Aleksandra, da bi poravnali sa Ljudevitom XIV neku raspru, koja se porodi radi uvrjede francuskog poslanika u Rimu 2). On je tom prilikom i u parižkom Dvoru i megju tamošnjim učenim ljudima mnogo uvažavan i čašćen bio,

---

1) U svome pismu 16 travnja 1661 javlja kao uzgredno republici to najmenovanje riječima: « . . . esendomi stata fatta ultimamente grazia da S. B.ne della carica di *custode* della biblioteca Vaticana con emolamento assai considerabile . . . » Dakle ne *sottocustode* kako kaže Appendini (l. c. 140) i Ljubić (Dizionario 171). Obe dvije parižke Biographie universelle (Michaud i Firmin Didot frères) još zabunjenije govore o tome najmenovanju.

2) Pismom 31 ožujka 1664 javlja republici da neće do koji dan u Francusku i označuje uzroke tomu.

Digitized by Google

ali nebudući u velikoj milosti kardinalovoj, vrativši se u Rim njegov drug bi mnogo bolje nagragjen nego li on. Drugo putovanje poduze Gradić god. 1679 kao poslanik dubrovačke Vlade k Ljudevitu XIV da bi isprosio pomoći proti turskom nasilju, a navlastito proti bosanskim pašama, koji i nemareć za ljutu nevolju u koju uvali dubrovčane strahoviti potres od g. 1667, svejednako ih mučahu i propašću prijetjahu ako im novaca nepošalju. Teško da je ikakvo Gradićevo poduzeće tako zlosretno rješenje imalo kako što je ovo. Uprav predšto je imao biti kralju predstavljen, g. Girault, uvodilac inozemnih poslanika ka kralju, predade mu naredbu da se odmah spravi na put za granicu, bez da mu je niti uzrok tomu kazan i bez da je pred kralja i pušten bio. Što je uzrok toj strogosti proti njemu bio, nezna se od ista. I onda je svak na svoj način stvar tumačio: ali je najviše glasova za to bilo da je pred kraljem, koji je bio veoma naklon jezuitima, bio obtužen jansenizmom 1). Tim se više može tomu glasu vjerovati što je Gradić s Jezuitom Honoriom Fabri malo prije toga u Rimu imao oporu književnu prepirku 2). Osim toga možebiti da je francuskog kralja i to činilo odlučiti da Gradića ne primi što nikako nije mogao da zaboravi osobitu privrženost Dubrovčana ka spanjolskoj, privrženost koja se Ljudevitu činila potvrgjena tim, što pošljednijeh godinâ francuski ratni brodovi zakvačiše nekoliko dubrovačkijeh brodova za koje se mišljaše da pomažu španjcem — a Gradiću naprotiv činilo se da uprav ta šteta učinjena dubrovačkom brodovlju da će još lakše skloniti kralja

1) Ni sam Gradić nije znao što je pravi uzrok tomu, nego u svojim pismima republici navodi samo što je čuo da ljudi o tome govore — te se je slagao sa mišljenjem većine osobito radi toga što se je u Parizu, kako on kaže, sumnjalo i pogovaralo da je i sam papa naklon jansenističkoj sekti.

2) De opinione probabili; štampano u Rimu 1678.

Digitized by Google

da udijeli republici i kakvu materijalnu pomoć 1) osobito u tadanjoj nevolji

Premda republika nigda ne prekori Stjepana radi neuspješnosti toga poslanstva, ipak malaksavši mu sile neprestanim djelovanjem na književnom i političkom polju, a skučen i godinami ne nadživje dugo svoj povratak iz Francuske te 7 svibnja 1683 završi u Rimu svoj sjajni i plodoviti život.

Gradića mora čovjek sa dva glavna gledišta po napose smatrati, to jest: sa znanstveno - literarnoga i sa političkog jer na oba ta polja megju njegovim suvremenicima nije mu lako mnogo suparnika naći.

Ovdje nije mjesto potanko posugjivati njegovu literarnu radnju jer naša glavna zadaća nije njegovim se podpunim životopisom baviti a to su i onako već drugi učinili; biti će dakle dosta ako u opće kažemo da nema skoro naučne struke tada poznate, kojom se Gradić bavio nije, i njegovi nam ga spisi 2) pokazuju vještim matematikom kao i filologom, odličnim pravnikom kao i bogoslovcem, izvrsnim govornikom kao i filozofom, iskusnim državnikom kao i povjesnikom. Koliko je Gradić kao učen čovjek u Rimu a i izvan Rima uvažavan bio svjedoči nam podjeljeno mu mjesto u vatikanskoj biblioteci, mjesto koje su u svako doba najodličniji znanstveni ljudi zauzimali, kao i čast Konsultora Kongregacije Indexa, svjedoči nam njegov pri-

---

1) Iz pisma Gradićeva republici 15 kolovoza 1679.

2) Spisak njegovijeh literarnijeh diela nahodi se u Dolcijevim « Fasti literario - Ragusini etc 59-60, u Appendinijevim » Notizie istorico-critiche II 143-144 u Ljubićevu « Dizionario 172 i u knjigopisu dalmatinskom Valentinellom etc. 13. 196, 210, 211, 213, 215, 219. Ljubić i obje parižke Biographie universelle kažu da neki pripisuju djelu. » Dissertationes quatuor mathematicae. Amstelodami apud Elzevirum 1680 12.o i drugo. Dissertatio de directione navis ope gubernaculi, de stellis etc. ibid. 1680 12o. nekakvu drugome Stjepanu Gradiću. Dokle god ne obaznamo ko je bio taj Gradićev suvremeni jednoimenik, ili dok nam se barem naznači izvor gdje je ta vjest crpena, nek nam se dopusti i unaprijeda držati našega Gradića sastaviteljem i tezijeh spisa.

Digitized by Google

jateljski i znanstveni saobraćaj sa najodličnijem naučenicima svoga vremena kao i s nekijem visokijem osobam koje nam navode njegovi životopisci 1).

Što se pak njegove diplomatičke vještine tiče, tu može čovjek samo čitajući njegova pisma upoznati, i čuditi se njegovu dubokom poznanju najzamršenijeh odnošaja svijeh tadanjijeh državâ i procijeniti koliko je on koristi donio tim rijetkim poznanjem svojoj otadžbini tjekom svoga dugoga života. Premda je on cijelo vrjeme svoga diplomatičkog djelovanja u Rimu probavio, čovjek se ipak neće istini iznevjeriti ako kaže, da je malo koji senator njegov suvremenik u samome Dubrovniku tako duboko poznavao javne i socijalne odnašaje svoje otadžbine, da je ikoji tadanji dubrovčanin poznao sve tajne i tmaste strane te čudnovate države, njezinu pravu zadaću i sredstva kojim bi uzdržala svoju slobodu i opet se podigla iz čemrne nevolje i sa kraja propasti u koju je dovedoše množina političkijeh socijalnijeh i prirodnijeh biča koji na Dubrovnik padoše, i kojim najstrašniji korollar bi porazni potres g. 1667 sa svojim poslijedicami. Dosta je da kažemo da ga je otadžbinska Vlada držala kao jednoga od najdarovitijeh i najizvrsnijeh posrijednika javnijeh megjunarodnijeh poslova koji se do tada u

1) Nikako ne moženo mukom premučati čudnovati način kojim je Gradićev životopisac Ambrosoli (u Galleria de' Ragusei illustri. Ragusa 1841 fol.) procijenio njegovo znanstveno-književno djelovanje. Rhetorske Ambrosolijeve fraze: «sarebbe forse giusto l' affermare che i suoi contemporanei ne lodarono meritamente la dottrina e l' ingegno, nè i posteri gli fanno ingiuria posponendo i suoi scritti a molti altri» neznam kome više škode: ili Gradićevu imenu ili sudčevu razboru i nauci jer se čini kao da mu nije poznato ni elementarno načelo svakoga povjesnika: da se vrjednost u naukam i t. d. jednoga čovjeka ima mjeriti prema duhu, okolnostima i odnošajima vremena u kome je živio a ne subjektivnijem mjerilom dobe u kojoj sudac žive. Kad bi učeni ljudi Ambrosolijevim načinom prosugjivali znanstvena djela najslavnijih ljudi n. p. Aristotelove spise o prirodoslovju kako bi se umah, taj ispolin u svakovrsnoj nauci, pretvorio u najvećeg neznalicu!

Digitized by Google

Dubrovniku rodiše, a tim je bogme dosta rečeno, ako se sjetimo toga što je gore kazano o glavnom značaju i zadatku dubrovačke republike.

Kolika je pak blagodarnost republike prema njemu bila, pokazuje se u tome, da ova konservativna vlada i stroga ispunitelljica praviteljstvenih naredbâ i ustanovljenja, da bi ga mogla barem u nečem nagraditi, prekrši starinski zakon koji ne dopustaše da rogjeni Dubrovčanin može biti glavom domaće Crkve, te ponudi našemu Stjepanu nadbiskupsku stolicu svoje otadžbine — ali on u svojoj skromnosti ispriča se, navodeći svoju starost i želju ostati i nadalje u Rimu koji mu je dugijem bavljenjem drugom otadžbinom postao; te se zahvali na toj časti.

Osim pomenutih mi imamo još da navedemo jednu vrlinu ovoga znamenitoga čovjeka. Njegova neograničena ljubav k domovini, premda od mlagjijeh godinâ pa do smrti u tugjemu svjetu, pa tamo : većinom i izobražen, nimalo nek' nas ne čudi jer je to obična crta svakoga Dubrovčanina bila, primjer koji se u takoj mjeri može naći samo može bit u historiji dvajuh starijeh klasičnijeh narodâ. Ali ako pogledamo na opći duh njegova vijeka i ako promislimo da vrijeme koje u Rimu provede, provede najviše u najbližem doticaju sa dvorom i dvoranima i da glavni njegovi poslovi bijahu upravo diplomatički, moramo se zaista čuditi iskrenosti i postojanosti njegova karaktera sa prijateljem i neprijateljem, sa velikijem i sa malijem i slobodi kojom izražavaše svoje mnijenje premda mogućim slušaocem ne vazda prijatno; pogledom na opću pokvarenost koja osobito za njegove dobe u vječnom gradu zavlada, možemo bez straha kazati da i u toj vrlini u svojoj bližici nije imao mnogo takmaca. Kad nebi smo ništa drugo imali da okrijepimo to svoje tvrgjenje dosta bi nam bilo njegovo postupanje u raspri sa jezuistom Fabri i otvorenost kojom izražavaše svoje misli u be-

Digitized by Google

sjedi 1) koju izreče u Petrovoj crkvi u Rimu 2og Lipnja 1667 pred sakupljenim kardinalima, predšto imadjahu otići u Konklave da novoga papu biraju.

Toliko o Gradiću i njegovu djelovanju u opće, sada u kratko i o njegovim pismima.

U četiri arkivske sveske koje mi do rukuh dogjoše 2) nagjoh 436 pisama od kojijeh je najprvo pisano mjeseca Lipnja 1642 a najposljednje 10og Travnja 1683. Dopisivanje je dva puta prekidano, ili recimo točnije, u ovim sveskami nenalazim nikakva pisma, za cijelo vrijeme od 13og kolovoza 1643 do 5og travnja 1653: pa opet od 25og ožujka 1662 sve do 26og kolovoza 1673. Ali zato imamo 129 komada dopisa (od 26 prosinca 1643 do 4 prosinca 1648) megju Gradićem koji tada

---

1) Oratio de eligendo summo pontefice sede vacante, post obituru Alexandri VII. Koja se nalazi u knjizi; Septem illustrium virorum poemata. Editio altera. Amstelodami apud dan. Elzevirium 1672. p. 405 sq.

2) Druge dvije sveske Gradićevijeh spisa (ovdje je po svoj prilici malo pravijeh pisama) koji se još u Dubrovačkom arhivu nalaze pod bilježkom «Fasc. XI N. 1254 An. 1643-57» nebješe mi još poslane dok sam ovo pisao, razumije se dakle da na ova pisma za sada nijesam se mogao ni obazreti. To isto budi rečeno i za 40-50 raspršanih pisama u pomenutom arkivu koja nemogući u izvorniku do ruka imati isposlovah od državnog ministarstva dopuštenje da ih mogu dati prepisati ali prijepisi žalibože još nijesu gotovi.

O ostalim Gradićevim pismima koja njegovi životopisci navode niko ništa neznade. Ljubić u svome slovniku kaže da je Gradić ostavio u rukopisu okolo 2000 pisama i da se nalaze u njegovijeh naslijednika. To me prinudi da za tu stvar pobliže propitam obrativši se na svoga mnogoštovanoga prijatelja g. grofa Nika velikoga Pucića, koji pošto na sve strane raspita javi mi da u naslijednika Gradićevih nema nikakvih rukopisa, jer da je on sam u oporuci naredio da se u tadanji državni arhiv predadu — po tomu ako ih još ima imaju biti još i sada u tome arhivu. Ali bože moj ko bi ih u takome labirintu mogao naći gdje je protokol tako uregjen da ćeš, tako rekuć, prije sve drugo naći nego ono što tražiš! Načelniku vlasti pri kojoj se arhiv nalazi zaista bi na čast služilo kad bi isposlovao kod Vlade da pošalje kakva znanstveno izobražena čovjeka koji bi preduzeo opisanje i preuregjenje toga zanemarenoga blaga jer prosti kanceliste i njima slični činovnici, razumije se, da nijesu za taj posao.

Digitized by Google

u Dubrovniku življaše i goronavedenim Nikom Rossi (dubrovčaninom) kanonikom Sv. Jerolima u Rimu. Pisma Gradićeva na republiku upravljena, ako izuzmemo 10-12 komada koje s puta pisa, sva su iz Rima pisaną.

Što se jezika tiče, pisma su dąkako talijanski pisana, jezikom, osobito za Gradićevo doba, trgovačkim i službenim skoro svijeh krajeva na obalam jadranskoga i sredozemnog mora. Jezik mu je i slog tako lagahan a uz to tako uglagjen i ukusno okićen da čovjek jedva može vjerovati da je on suvremenik tako zvanijeh *secentistâ*. Našijem jezikom pisano je samo u nekoliko pisama i to po nekoliko vrstica, osobito u pismima Rossinijem Gradiću i to najviše za stvari za koje mu je stalo bilo, da kad bi slučajno pala tugjinu u ruke da ne bi odmah razumio o čemu je riječ, to je dakle bio megju njima kao neki diplomatički dopisni ključ 1).

Arhivski nadpis: « minute di lettere i t. d. » koji se na sveskami nalazi sasvim je točan jer to najviše i nijesu prava pisma nego koncepti pisama šiljanijeh republici — ipak to ne umanjuje njihovu vrijednost jer su i opet svojeručno Gradićem sastavljeni.

Što se pak sadržaja tiče ovdje ne samo da se vidi pravac i narav dubrovačke megjunarodne politike nego i diplomatički odnošaji sa pojedinim državam: isto tako i unutrnja politika skoro svijem administrativnim strukama ogleda se u Gradićevim pismima.

---

1) U pismu Rossinu 10og sječnja 1644 u Rimu pisanu i na Gradića upravljenu nalaze se n. p. neke vjesti narodnijem jezikom od riječi do riječi ovako pisane: «Ovdi se razbolio opat veliki (t. j. papa). malahno mu je febre: tu je buka po Rimu velika, i da mu što bude (dubrovački provincijalizam i znači od prilike: *i kad bi umrao*) vigju da bi zlo stvari prošle za njih (t. j. za kardinale Barberine, koji, budući i sam tadanji papa Urban VIII iz Barberinske familije, imadjahu najviše upliva u upravi javnijeh poslova), a pericolose i za svakoga. Po gradu pripišuju i globe svakoga bogme vrlo ne skogjavaju (imperfectivum od mletačkog scodere = tal: riscuotere = naplaćivati) po četiri groša na glavu come era prima..... »

Digitized by Google

Osobito su važna njegova pisma za odnošaje Dubrovnika sa Rimom. Mnogi pisci prijekaraju Dubrovčane radi njihove tobožnje predanosti i prekomjerne podložnosti papinijem željam i naredbam. Ipak ko dobro pozna polažaj i druge odnošaje ondašnje dubrovačke države pripoznati će da se ona morala utjecati pod zaštitu mogućnijeh država ili dvorova, a zaista je rimski dvor, ako i nekoliko prije, a to barem dovoljno sile imao da bi Dubrovnik zaštićivati i potpomagati mogao. Ali da su se Dubrovčani i tome svome zaštitniku opriječivati znali i ozbiljno prkositi njegovim zahtjevom, ako se ne mogaše sjediniti s njihovom državnom slobodom i dostojanstvom, paček da su se katkad opirali i s većom energiom nego li i mnogo jače države, pokazuju nam uprav neka Gradićeva pisma 1) za sve mnogobrojne odnašaje megju Dubrovnikom i Rimom kao n. p. pomaganje žitom pod sniženu cijenu za vrijeme gladnijeh godinâ, priskrbljenje oružja, pušćanog praha i t. d. teško bi bilo sva dotična pisma navoditi jer ih je premnogo.

Sa najlukavijem i najopasnijem susjedom (osim Turčina)

---

1) Što se toga tiče karakteristično je pismo nepoznatom dubrovačkom senatoru (jer se nije usugjivao take svoje misli republici uprav zvaničnim putem priopćivati) kojim Gradić poprati službeno svoje pismo republici mjeseca srpnja 1642 god. Neke vrstice toga privatnoga pisma odveć su zanimive da ih nebi mi ovdje naveli: «...S[illegible] non la ragione almeno ci mova l' esempio dei Venetiani quali hanno accomodato le differenze o almeno trattato di accomodarle, e poi domandati gli ajuti et altre gratie che sono necessarie in tempi tanto difficili, e si sono lasciati astringere dalla necessità a concedere a questi SS.ri = (Cardinali — questa Corte) in molte cose alle quali per altro mai avrebbero condesceso, dove che noi nell' istesso tempo che imploriamo la gratia dalla Sede apostolica non solo non vogliamo partirci da alcuna delle nostre pretensioni ma ne anco venirne al trattato, e quello ch' è più, nè anco curarsi d' haver tutto quasi quello che pretendiamo in modo, che il Card. Barberino si possa gloriare d' avercelo fatto lui come protettore ottenere..... « pa malo niže: «.....poichè S. Em.za (t. j. kard. Barberino) é stata udita spesse volte dire, che li par di vedere, volersi da noi far una setta di mezzo fra la turchesca e la cristiana.....»

Digitized by Google

Mletčićem politika je dubrovačka bila osobito sui generis, i teško da se igdje može bolje upoznati što iz Gradićevih pisama. U njima se vidi kako Dubrovćani na oprezu stajahu da ne bi Mletčići kakvu simpatiju megju dubrovčkijem narodom dobili, te da bi to prepriječili strogo branjahu da se ljudi koji nekoga upliva na narod ili na javne poslove imaju, nebudu, ako je moguće, ni u najmanjem snošenju sa mletačkom vladom: 1) za prepirku sa Mletćićem o pravu prodavanja soli u Neretvi, važna su pisma kojim obznanjuje republiku što je on u tome poslu u rimskome dvoru izradio, i što je ovaj pak u Mletcima svojim posredničtvom isposlovao 2). Odnošaje megju Dubrovnikom i Mletcima razjasnjuju podobro i pisma 3) o prepirci sa Mletčanima koji zahtjevahu da dubrovački grad ima pozdravljati mletačkog načelnika jadranskog zalijeva svaki put kad bi se sa svojim brodovljem gradu približio. Koliko su se pak Dubrovćani bojali mletačkog rovanja i spletaka vidi se i u prepiski o Lastvoskoj buni gdje su odmah, i ne bez nekoga uzroka, posumnjali, da je tome pokretu bio nedaleko mletački prst 4).

Najčudnovatiji je odnošaj katoličkog Dubrovnika prema nevjernom Turčinu. Nigdje se možebit bolje ni jasnije što ovdje ne pokazuje utilitarska dubrovačka politika, koja je i neugodna fakta, koje nije moguće ni uništiti ni ukloniti, vazda u obzir uzimala te nastojala da se i njima koliko je moguće okoristi. Dubrovačka republika, po svojoj naravi, po svojoj izobraženosti

---

1) N. p. u pismu 6 srpnja 1647 vidi se da Gradiću nije sasvim po volji najmenovanje novog arkibiskupa Pompea Minucci i to samo zato što imadjaše *Komendu* u Mletačkoj državi; iz pisma 3 prosinca 1661, pak, vidi se da gospodi dubrovačkoj nimalo po ćndi nije da je opat perastski dobio beneficium u Dubrooniku i to jer je mletački podanik.

2) O tome ima ponešto u svijem pismima, počamši od kolovoza 1673 pa sve do ožujka 1674.

3) 19 i 23 prosinca 1676, 23 i 30 sječnja kao i 3 veljače 1677.

4) Osobito pisma 28 i 31 svibnja 1653.

Digitized by Google

morala je na toga varvarskog susjeda mrziti, i tu unutrnju srdačnu mržnju lako je naći posvjedočenu množinom Gradićevijeh pisama, ali ipak, radi svoga obstanka, radi svoje slobode, radi svoje trgovine Dubrovnik je morao ograničiti tu svoju mržnju, ili, ako ništa, nastojati da je pokrije a kamoli ustati proti Turčinu kao očiti neprijatelj. Tako n. p. kad su se g. 1662 nekolike katoličke države dogovarale da sklope savez prema Turčinu te Mletčani nastojahu da i Dubrovčani svakako u taj savez stupe 1) oni znadjahu tako dobro uglaviti mogućega kard. Barberina da bi ih to u neizbježivu propast dovelo, da je on sam nastojao da ih toga saveza oslobodi. Ali ne samo za poznanje općeg pravca dubrovačke politike sa Turčinom da su važna Gradićeva pisma 2), da li su važna i za tadanja pojedina snošenja sa carigradskim dvorom 3) kao i za odnošaje megju Dubrovnikom i svojom braćom rajom u Turskoj kod koje Dubrovčani nastojahu steći nekog upliva i privrženosti 4).

I za odnošaje Dubrovnika ka drugijem tadanjim povećim državam ima u Gradićevim pismima tolika množina manje ili

---

1) Da i nemamo nikakva dokaza, da to Mletčani činiše da bi Dubrovčane doveli u nepriliku sa Portom, jer njima bijaše trn u oku vidjeti kako Dubrovčani po turskim zemljama slobodno trguju, naselbine osnivaju i bogate se, to bi smo i sami mogli pomisliti. Ali i za ovo, mješte kojekakva gatanja imamo Gradićevo pismo od 10og ožujka koje nam to potpuno potvrgjuje.

2) Kako bi bila n. p. pisma 30 srpnja i 17 rujna 1678 i 7 Lipnja 1645 i mnoga pisma Gradićeva kanoniku Rossi.

3) N. p. o trgovačkom *aksaku* u pismima 11 Srpnja, 16, 22 i 25 kolovoza 1645.

4) To se megju ostalijem najbolje vidi iz pisama gdje je riječ kako se republika zauzimlje za neke bošnjake kojima espap otešc mletački podanici — isto kao u nastojanju dubrovačke vlade u poslu takozvanog *ilirskoga Collegija* za odgojenje mladeži iz obližnijeh turskijeh pokrajinâ. Prvo se nalazi u pismima 1 i 14 Lipnja 1647 a o drugome je riječ u pismima 6og i 22og ožujka, 20 travnja i 3 svibnja 1645.

Digitized by Google

više važnijeh vjesti da ih mi sasvim moramo izostaviti jer bi smo inače daleko prekoračili tijesne granice ovoga članka. 1)

Isto kao što su Gradićeva pisma prevažna za spoznanje megjunarodnijeh odnošaja dubrovačke republike, ima ih također mnogo koje i nekolike dijele unutrašnje uprave pomagaju podobro upoznati. Ima n. p. nekoliko pisama koja nam pokazuju snošenja praviteljstva sa duhovničtvom 2), izvrstno ustrojenje i kompetenciju javnijeh sudova 3) način kažnjenja i pomilovanja radi političkijeh prestupljenja 4), nekoliko vjesti o vrstama državnijeh dohodaka 5), nešto o ustrojenju trgovačkijeh kolonijâ u Srbiji u Bugarskoj, u Maćedoniji i t. d. 6), vjesti koje popunjaju a na mnogo mjesta i popravljaju one koje sa drugijeh straná imamo. Isto tako ima u pismima mnogo koješta i o dogogjajima Gradićeve dobe kao n. p. poslije-

---

1) Za odnošaj sa španjskim dvorom važna su pisma 5og Lipnja i 30 Studenoga 1675 iz kojih se vidi da je i u talijanskom ratu Dubrovnik potpomagao Španjolce dopuštajući svojim mornarima ulaziti u španjsku pomorsku službu.

Za odnošaje prema Francuskoj zanimivo je n. p. pismo 30og studenoga 1675 kao i ona što je pisao zgodom svoga drugoga putovanja u Francusku.

2) Osobito su za crkvene odnošaje važna pisma 2og i 17 rujna kao i 25 Listopada 1642 gdje razlaže posao o izboru predsjednika benediktinske Kongregacije na Mljetu; zatijem pisma 18 i 25 travnja, 9, 13 i 23 svibnja kao i 23 Srpnja 1643 o raspri sa arkibiskupom koji otide u Rim da se potuži na republiku što mu ne htjede pozajmiti svoj brachium secolare pri naplaćivanju dohodaka. Za dokaz kako dubrovačka vlada nije trpjela centralizaciju ni u crkvenijeh Vlasti može služiti njezino nastojanje da Kongregacija Benediktinaca na Mljetu i crkva dubrovačke kolonije u Biogradu nepodpanu pod jurisdikciju dubrovačkog archibiskupa (pisma 12 rujna 1642 i 27 ožujka 1680).

3) N. p. pisma 13 svibnja 1643 i 27 ožujka 1680).

4) Pismo 4og veljače 1643 o pomilovanju nekakva prognanika imenom Gjorgi; postupanje proti buntovnikom lastovskim ponešto skoro u svakome pismo od 5og travnje 1653 do veljače 1654.

5) Kao n. p. monopol soli u Neretvi skoro u svijem pismima od 26 kolovoza 1673 do veljače 1675; novce koje republika imadjaše u Rimu, u Napulju i t. d. «ai monti» u nekoliko pisama iz prve polovine 1674 godine,

6) N. p. pisma 6 veljače 1677, 27 ožujka 1680.

Digitized by Google

dice strahovitog potresa 1), pobuna na Lastovu 2), opći glad i skupoća 3) i t. d. Ali ni za poznanje socijalnijeh odnošaja te dobe pisma Gradićeva nijesu neplodna jer ne samo da u njima ima dosta koješta što nam može prilično razjasniti socijalne odnošaje u Dubrovniku da li još i pokazati o njima i javno mišljenje. 4)

Ako rimski dvor u Gradićevo doba i nije bio više megjunarodnim evropskim areopagom — ipak Rim je tradicionalno ostao i držao sebe još i tada, ne samo religioznim dali i političkim sredotočjem katoličkoga svijeta, i radi toga rimski se je dvor veoma starao da vjesti o političkim dogodjajima cijele Evrope budu mu priopćene čim prije i čim točnije. Kad promislimo dakle da je Gradić skoro cijeli svoj vijek proveo u vječnome gradu, da se je neprestano diplomatičkim poslovima bavio, i kad se sjetimo u kome je on tjesnom snošenju sa dvorom živio, uvjeriti ćemo se da njegovi izvještaji republici o političkim dogogjajima i odnošajima u svijetu moraju imati osobitu historičku važnost. I uprav takijeh vjesti i ima skoro u svakome Gradićevu pismu, a njestimice ne samo da javlja factum, nego razglaba i genesis istoga, kao i njegove uzroke i posljedice. Osobito opširno i razgovetno opisuje ratne dogogjaje u Italiji kojijeh za njegova doba nije nedostatka bilo, kao i o ratu megju Mletčanom i Turcima, koji su za Dubrov-

---

1) Šteta što nema pisama odmah po velikom potresu koji se zgodi 1667 god.; jer dopisivanje nastavi stoprva 6 godina poslije, ipak i iz ovijeh pisama vidi se barem poslijedice te najgroznije nesreće što je igda Dubrovnik spopasti mogla.

2) U gorenavedenim pismima o lastovskoj buni.

3) N. p. pisma 15 sječnja i 4 travnja 1648.

4) Iz pisma 29 studenoga 1647 vidimo n. p. da su se još tada vlastela *lično* trgovinom bavila i da mnijenje španjskoga plemstva još u Dubrovniku nije bilo našlo velika odziva, t. j. da trgovačkim poslovima imaju se baviti samo niži razredi naroda a da je za vlastelina najpristojnija zabava bezposlica.

Digitized by Google

nik, kao susjednu državu imavšu tamo svakovrstnijeh snošenja i imali skoro najviše važnosti. Ti izvještaji nijesu samo važni za historiju države koje se tiču, nego i za samu dubrovačku jer se u njima mogu razabrati želje, nagnuće kao antipatiju k dotičnoj državi a iz toga pak odnošaj Dubrovnika ka istoj.

Mi zaglavljujemo ove dvije riječi o Stjepanu Gradiću i njegovim pismima vrućom željom i nadom, da u naše doba gdje svaka i najmanja zemlja, predijel i krajina, hoće da pokaže svijetu spomenike svoje prošlosti, da bi se našla i koja domoljubna duša, koja bi tu službu i nekada glasovitom Dubrovniku učinila, izdavši na svijetlo ove spomenike koje kako vidjesmo mogu zaista podobro razjasniti i popuniti dosadnje izvore jednog važnoga odsjeka slavne njegove historije.

Dr. Valt. Bogišić.

Digitized by Google

Digitized by Google

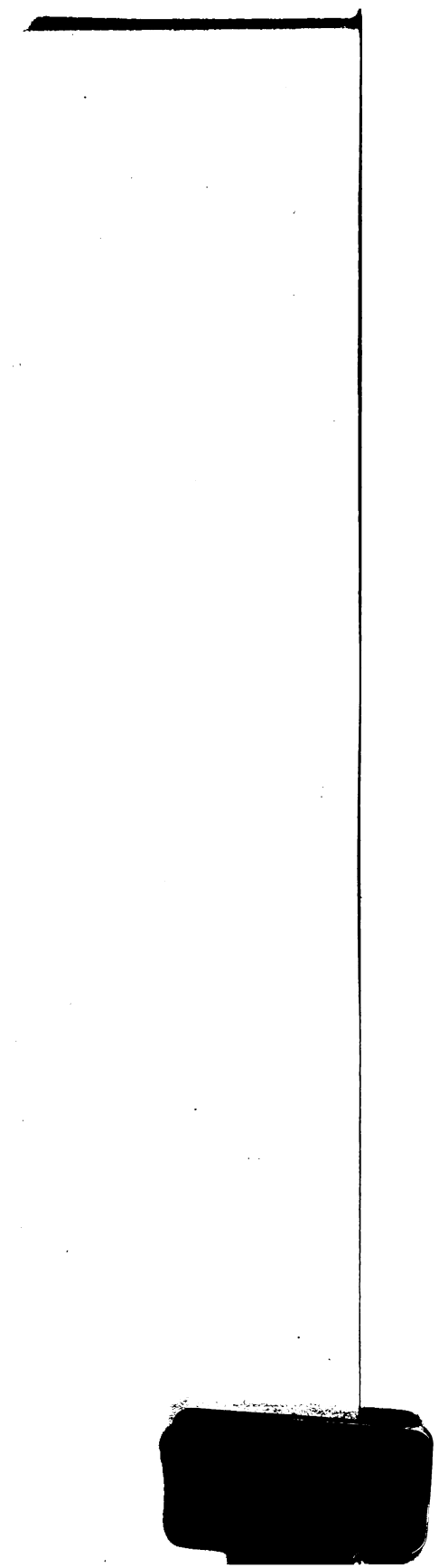

Digitized by Google

J 6937

* 31861143556 *

Digitized by Google